

רוב בהמות ויוצאין לרעות בחוץ, ויש להן קול עושר) – זה בעלי הגדות ("שיכול לדרוש בכל מקום בפני רבים בבית הכנסת ובבית המשתה, ויש לו שם שהוא חכם", רבינו גרשום. "ובא להשמיענו, שמתוך שאין אגדות צריכות עיון יכול לדרוש בכל מקום", רשב"ם). עתיר סלעים (שולחני שמשכר תמיד במיני מטבעות), עתיר תקוע (זה שיש לו בתים הרבה, ומשכירן ומביאין לו שכירתו, ואין לו קול עושר כל כך) – זהו בעל פלפול. עתיר משח, עתיר כמס (זה שהוא עשיר בדברים כגון תבואה, שאין משתכרים בה תדיר, אלא אצורים באוצר, ולכשתגיע עת מכירה אז ימכרנה וישתכר) – זהו בעל שמועות. הכל צריכין למרי חטייא – גמרא⁷⁴.
אלא שיפה ונעימה האגדה בתענוגים. "פנים זועפות למקרא (כשארם מלמד את בנו תורה צריך ללמדו באימה), פנים בינוניות למשנה, פנים מסבירות לתלמוד, פנים שוחקות לאגדה"⁷⁵. וכך דרשו: "עשיתי לי שרים ושרות" (קהלת ב, ח) אלו התוספתות, 'ותענוגות בני אדם' (שם) – אלו האגדות, שהן תענוגי של מקרא"⁷⁶.
ר' פרידא, שהיה בן דורו של רבי, ראה את רבי עזרא "דהווה עכירא דעתיה", פתח באגדה לשמח את לבו.⁷⁷

נוסח בבל ונוסח ארץ ישראל

מעז יצא מתוק. עמדה לה לאגדה ההקלה בכבודה שלא נתקרשה, ולא היתה ל"אגדה פסוקה", שאסור לחלוק על דבריה ולנטוש ממנה אף כקוצו של יו"ד. אלא שההקלה בכבודה גרמה גם כן שרוב כוחותיה של האומה נשתקעו בבניית מגדלים מפוארים בתוך ארבע אמות של הלכה, וכרם המחשבה האגרית הוזנת. משנת האגדה היתה לדבר שארם דש בעקביו, ובתקופות שונות כמעט שלא עסקו בה. ראה מה בין אמוראי ארץ ישראל, שטיפחו וגדלו אותה, לאמוראי בבל, שלא היו שכיחים באגדה. מדרשי האגדה העתיקים כגון בראשית רבה, ויקרא רבה, איכה רבתי, וגם רוב מאמרי האגדה שבתלמוד בבלי, מקורם בארץ ישראל.

אתה מוצא שכבר רבי יהושע בן לוי, מגדולי חכמי האגדה בדור הראשון לאמוראים בארץ ישראל, קובל על אלה שאינם עוסקים באגדה. 'כי לא יבינו אל

74. כבא בתרא קמה, ע"ב.

75. פסיקתא דרב כהנא, בחורש השלישי, קי, ע"א.

76. קהלת רבה, ב, ח. עיין שיר השירים רבה, ד, יא: "אמר ר' לוי אף הקורא המקרא בעינוגו ובניגונו עליו נאמר: 'דבש וחלב תחת לשונך' (שיר השירים ד, יא)".

77. מנחות נג, ע"א; עיין רש"י בעין יעקב.

פעולות ה", (תהלים כח, ה) – "אלו האגדות". כלומר: כל מי שאינו לומד אגדות לא יבין את פעולות ה'.⁷⁸

אחד האמוראים בדור השלישי והרביעי, שהיה נוסע תכופות מארץ ישראל לבבל ומבבל לארץ ישראל ומביא לישיבות בבל מאמרים ומסורות בהלכה ואגדה, דרש פעם כשהגיע לבבל ("כי אתא רב דימי") את הכתוב בישעיה (ג, א): "כל משען לחם" – אלו בעלי תלמוד... 'וכל משען מים', אלו בעלי אגדה שמושכין לכו של אדם כמים".⁷⁹ חידוש יש במשל זה. בלשון התנאים נמשלה האגדה ליין, ברם בעיני רב דימי דברי אגדה נמשלו למים. "אפשר לעולם בלא יין, ואי אפשר לעולם בלא מים".⁸⁰ וכך נתפרשה כוונתו של רב דימי: "כמו שהאדם במזונו צריך פעמים הלחם, והרבה פעמים המים, לקיום גופו בבריאות, כן גם לקיום הנפש צריך מענייני המצוות בזמנים ידועים, ומענייני האגדות בכל עת".⁸¹ רב דימי השתדל כנראה להשפיע על אמוראי בבל שיעסקו בתורת האגדה, ושאל פעם את אביי, ראש ישיבת פומבדיתא ומגדולי האמוראים בבבל: "מאי טעמא לא שכיחת באגדתא?".⁸²

רבי שמעון בן יוחאי מארץ ישראל סובר: "אין לו להקדוש ברוך הוא בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים".⁸³ ברם עולא, אמורא בדור השני והשלישי, בן ארץ ישראל ששהה הרבה בבבל ושם נפטר, אומר: "מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד".⁸⁴ הניגוד שבין שתי דרכי המחשבה הללו מתגלה באופן שתפסו חכמי ארץ ישראל וחכמי בבל את עניין שירה וזמרה. לפי רבי יוחנן, גדול אמוראי ארץ ישראל בדור השני, "כל הקורא בלא נעימה, ושונה בלא זמרה, עליו הכתוב אומר: 'וגם אני נתתי לכם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם' (יחזקאל כ, כה)". אימרה פיוטית זו זרה היתה בעיני אביי, מגדולי האמוראים בבבל, שלא היה שכיח באגדה. "מתקיף לה אביי: משום דלא ידע לבסומי קלא, 'משפטים לא יחיו בהם' (שם) קרית ביה?".⁸⁵ ראה, שלחכמי ארץ ישראל דברי תורה וזמירות הם, ברם לחכמי בבל, הקורא לדברי תורה וזמירות מחלל את כבוד התורה.

78. מדרש תהלים, פכ"ח, ח.
79. חגיגה יד, ע"א.
80. ירושלמי הוריות, פ"ג, מח, ע"ג.
81. מנורת המאור לר' יצחק אבוהב, הקדמה.
82. סנהדרין ק, סוף ע"א.
83. ברכות לג, ע"ב.
84. ברכות ח, ע"א.
85. מגילה לב, ע"א. בתוספות ד"ה ושונה: "שהיו רגילין לשנות המשניות בזמרה. לפי שהיו שונין אותן בעל פה, ועל ידי כך היו נזכרים יותר".

ר' ירמיה בן אלעזר, אמורא בארץ ישראל, כנראה בדור השלישי, קובע: "כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה שוב אינו נחרב, שנאמר: 'ולא אמר איה אלוה עושי, נותן זמירות בלילה' (איוב לה, י)." ⁸⁶ לדעת ר' ביבי, אמורא בארץ ישראל בדור השלישי, התורה נקראת זמרה, מפני שכתוב: 'זמירות היו לי חוקין' (תהלים קיט, נד). ⁸⁷ כנגד זה דרש רבא, מגדולי אמוראי בבל בדור הרביעי: "מפני מה נענש דוד? מפני שקרא לדברי תורה זמירות, שנאמר: 'זמירות היו לי חוקין'. אמר לו הקדוש ברוך הוא: דברי תורה שכתוב בהן: 'התעייף עיניך בו ואיננו' (משלי כג, ה) אתה קורא אותן זמירות?! הריני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותן". ⁸⁸

לפי מדרש שמקורו בארץ ישראל, אמר דוד: אני אוהב את התורה, "אני הולך (למרחץ), והיא עמי; אני ישן והיא עמי... לא הנחתי אותה כל עיקר. ולפי שלא הנחתי לא היתה עלי משאוי אלא זמירות. וכן הוא אומר: 'זמירות היו לי חוקין'. ולא זמירות בלבד אלא גם שיחה, שנאמר 'כל היום היא שיחתי' (שם קיט, צז)". ⁸⁹ כנגד זה קובע רבא: "מצוות לאו ליהנות ניתנו" ("לישראל להיות קיומם להם הנאה, אלא לעול על צואריהם ניתנו", רש"י). ⁹⁰

כיוצא בזה אתה מוצא, שר' שמעון בן לקיש, אמורא בארץ ישראל, סובר: "מצוות צריכות כוונה", ⁹¹ ברם (לפי הבבלי) רבא סובר: "מצוות אין צריכות כוונה". ⁹² הניגוד העמוק בהערכת האגדה שבין חכמי ארץ ישראל וחכמי בבל יוצא משתי הדרכים שנתפרש להם כתוב בתורה 'כי יפלא ממך דבר' (דברים יז, ח) – בירושלמי

86. ערובין יח, ע"ב, עיין מהרש"א שהתקשה בזה.

87. פסיקתא דרב כהנא, החודש, נ, ע"א. עיין גם ילקוט שמעוני, קרח, רמז תשנז; לקח טוב, ריש חוקת. השווה מאמרו של רבי עקיבא: "זמר בה תדירא זמר", תוספתא אהילות, פט"ז, ח; פרה, פ"ד, ו. לפי באור הגר"א, "דרך בעלי זמירות, שחזרין על זמירותיהן שלא ישתכח מהן, כך יש לאדם לחזור על משנתו, ונקט לשון זמר מלשון 'זמירות היו לי חוקין'. נוסח הפתגם בבבלי: "זמר בכל יום, זמר בכל יום", סנהדרין צט, ע"ב. לפי הפירוש המיוחס לרש"י: "היה מסדר למורך אף על פי שסדור בפין כזמר, והוא יגרום לך שתהא לעולם הבא בשמחה ובשירים". עיין חידושי מהרש"א שהשיג על פירוש זה.

88. סוטה לה, ע"א. עיין דברי אביי: "גמרא גמור זמורתא תהא", "אומר השמועה בזמירה בעלמא ללא צורך", שבת קו, ע"ב.

89. מדרש תהלים, קיט, מא.

90. ראש השנה כח, ע"א. רש"י, חולין פט, ע"א: "שהמצוות שניתנו לישראל לא ליהנות ניתנו להם, אלא גזירות מלך היא עליהם".

91. פסחים קיד, ע"ב. וכן ר' זירא שאמר לשמעיה "איכוון ותקע לי", ראש השנה כט, ע"א.

92. ראש השנה כח, ע"ב.

דרשו: "דבר" - זה אגדה,⁹³ ברם בבבלי וכבית מדרשו של רבי עקיבא דרשו: "דבר" - זו הלכה.⁹⁴

זה ועוד. במשנה קבעו: "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כווד ראש", ורצה לומר: "בכוונה וביראה".⁹⁵ עניין זה נתפרש בתוספתא: "אין עומדין להתפלל לא מתוך שיחה, ולא מתוך השחוק, ולא מתוך קלות ראש (לא מתוך דברים בטלים) אלא מתוך דברים של חכמה. וכן לא יפטר אדם מחבירו... אלא מתוך דברים של חכמה, שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומין".⁹⁶ תוספתא זו מובאה בירושלמי, ובו הגירסה: "מתוך דבר של תורה".⁹⁷ דבר של תורה מהו? העניין מתפרש מתוך המשך הסוגיא, שבה נאמר שאף אליהו לא נפטר מאלישע אלא מתוך דבר של תורה. ושואלים: "במה היו עוסקין?" ר' אחווא בירכי זעירא אמר: בקריאת שמע; רבי יודא בן פזי אמר: בבריאת העולם; ר' יודן בריה דרבי אייבו: בנחמות ירושלים; ורבנן אומרים: במרכבה. ארבע דעות נשנו כאן, ואין אף אחת בהן האומרת, שאליהו נפטר מאלישע מתוך דבר הלכה. אם ממעשיהם של אליהו ואלישע אתה לומד, הרי שאל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר אגדה.

בניגוד לכל חכמי ארץ ישראל הללו, סובר ר' ירמיה, אמורא שנועד בבבלי ועלה בימי נעוריו לארץ ישראל: "לא יעמוד אדם ויתפלל אלא מתוך דין של הלכה". דומה, שדעה זו היתה שולטת בבבלי, שכן אתה מוצא ברייתא שנשנית בתלמוד בבלי בלבר: "אין עומדין להתפלל... אלא "מתוך הלכה פסוקה".⁹⁸ ולא זה בלבד אלא שדברי התוספתא שהזכרנו למעלה ("מתוך דברים של חכמה", לפי התוספתא שלנו; "מתוך דבר של תורה", לפי הגירסה בירושלמי) נמסרו בתלמוד בבלי בגירסה ההולמת את הערצת ההלכה המופלגת: "לא יפטר אדם מחבירו... אלא מתוך דבר הלכה, שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים".

על נוסח זה של דברי התוספתא העירו תלמידי רבינו יונה: "ואין גירסא זו... נראים למורי הרב נר"ו... דלא שייך למימר, שלא יעמוד אדם להתפלל אלא מתוך הלכה, ולא יפטר מחבירו אלא מתוך הלכה, מטעם שסיימו הנביאים דבריהם בדברי שבח ותנחומים. וכי כל שאר הדברים של הנביאים אינם גם כן דברי תורה? וכיון

93. ירושלמי סנהדרין, פ"א, ל, ע"א.

94. סנהדרין פז, ע"א; ספרי, שופטים, פיסקא קנ"ב. לפי שבת קלח, ע"ב, 'דברי ה' (עמוס ח, יא) - זו הלכה, זו הקץ, זו נבואה.

95. משנה ברכות, ריש פ"ה, ופירוש המשניות להרמב"ם.

96. תוספתא, פ"ג, כא.

97. ירושלמי ברכות, ריש פ"ה, ת, ע"ד.

98. ברכות לא, ע"א.

שהכל הוא דברי תורה, מה טעם הוא לומר, שמפני שהסיום שהוא של שבח לא יתפלל ולא יפטר מחבירו אלא מתוך דבר הלכה?⁹⁹

ראה, שמסדר הבבלי הרגיש במחלוקת בין שיטות הללו וסיים: "רבנן עבדי כמתניתין" (כלומר: אין מתפללים מתוך קלות ראש ושחוק אלא מתוך כבוד ראש ושמחה של מצווה... ולכך נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם התפילה)¹⁰⁰, רב אשי עבד כברייתא (אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה... ומטעם זה נהגו לומר פרק איזהו מקומן).

חכמי ישראל הצטיינו באגדה ובשירה, חכמי בבל הצטיינו בחריפות המוח ובשנינות השכל. הפיוט והאגדה – שניהם הורתם ולידתם בארץ ישראל. חכמי בבל לא תרמו הרבה לאוצר השירה פרט לכמה תפילות נאות, כגון מלכויות, זכרונות, שופרות שבמוסף של ראש השנה,¹⁰¹ התפילה הנאמרת כיום בשבת שמברכים בה את החודש, ותפילת הסיום לשמונה עשרה ("אלהי נצור לשוני מרע"),¹⁰² "עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה; משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה".¹⁰³ לרעת רבי יוחנן, גסות רוח – חוסר עדינות ודקות הרגש – ירדה לבבל;¹⁰⁴ ובעיני חכמי ארץ ישראל לא נראו חכמי בבל מוכשרים לתפוס את דברי האגדה העדינים. ר' שמלאי, אמורא בדור השני, שנולד כנראה בבבל ועלה לארץ ישראל, בא אצל רבי יונתן (או רבי יוחנן), אמר לו: "אלפן אגדה (למדני אגדה). אמר לו: מסורת בידי מאבותי, שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי, שהן גסי רוח ומעוטי תורה".¹⁰⁵

ר' זעירה, שנולד בבבל ועלה אחר כך לארץ ישראל, צם מאה ימים לשכוח את תלמודו הבבלי, כלומר את שיטת הפלפול של ישיבת בבל, שלא יהא לו למכשול בלימודו בארץ ישראל, שחכמיה היו "מישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוין".¹⁰⁶ ורבי ירמיה תלמידו, מגדולי אמוראי ארץ ישראל בדור השלישי, היה מגנה את מאמריהם של חכמי בבל, שלא נראו בעיניו, ואמר: הבבלים הטפשים הללו, משום

99. ברכות לא, ע"א, תוספות ד"ה רבנן.

100. "תקיעתא דרב", ירושלמי ראש השנה, פ"א, נו, ע"א.

101. ברכות יז, ע"א.

102. מגילה יד, ע"א.

103. קדושין מט, ע"ב; סנהדרין כד, ע"א.

104. ירושלמי פסחים פ"ה, לב, טוף ע"א; עיין בבלי פסחים סכ, ע"ב.

105. בבא מציעא פה, ע"א, ורש"י שם. אבוי אמר: "וחד מינייהו (אחד מבני ארץ ישראל) עדיף כתרי מינן. אמר רבא: וחד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו. דהא רבי ירמיה (יליד בבל שעלה בימי נעוריו לארץ ישראל) דכי הוה הכא לא הוה ידע מה קאמרי רבנן, כי סליק להתם קרי לן: בבלי טפשיא". כתובות עה, ע"א.

שיושבים בארץ חשכה אומרים שמועות חשוכות".¹⁰⁶ ועל התלמוד הבבלי קרא: 'במחשכים הושיבני' (איכה ג, ו) – זה תלמודה של בבל. ובלשונו של רבי אושעיא, 'מקל נועם' – אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שמנעימים זה לזה בהלכה; 'מקל חובלים' – אלו תלמידי חכמים שבבבל שמחבלים זה לזה בהלכה.¹⁰⁷ פומבדיתא, שבה התקיימה הישיבה החשובה ביותר בבבל,¹⁰⁸ הצטיינה כמרכז לחריפים ולחריפות. ותלמידי פומבדיתא "דמעילין פילא בקיפא דמחטא" (כדרך פלפולם היו משחילים פיל בנקב של מחט),¹⁰⁹ היו נוטים יותר ללון בעומקה של ההלכה מלדרוש בסתרי תורה. ר' שמואל בר נחמני עלה מבבל לארץ ישראל "בשביל לשאול שלושה דברים", והם כולם דברי אגדה.¹¹⁰ ואלו הדברים שבהם מסתיים תלמוד בבלי: "תנא דבי אליהו: כל השונה הלכות בכל יום מוכטח לו שהוא בן עולם הבא..."¹¹¹

אחרי חתימת התלמוד נתפס כל לבם של חכמי בבל להלכה. מתוך שאיפה, לעשות את התלמוד הבבלי לספר החוקים המקובל בכל ענייני החיים, השתדלו הסבוראים והגאונים הבאים אחריהם להפיץ את ידיעת התלמוד בכל תפוצות ישראל; כל עיסוקם של אלה היה במשא ומתן של הלכה, ופרט ליחידים שבהם, הזניחו את שדה האגדה. בספרות הגאונים, שנשתמרה, מקומה של האגדה בקרן זוית. מסיבות שונות נדחה התלמוד הירושלמי בפני התלמוד הבבלי, "וכמעט שנשכח שם הירושלמי".¹¹² תורתם של חכמי בבל, דרך לימודם, מנהגיהם וסדריהם נתפשטו כמעט בכל התפוצות, והמלחמה הכבדה שהתנהלה במשך דורות בין השפעת בבל וארץ ישראל נסתיימה בנצחונה של בבל.

ר' נחמן קרוכמאל חילק את ספרי האגדה לארבע מדרגות. במעלה הראשונה – ספרות התנאים "שכל מדרש ואגדה שבאו בהם הכל סולת נקיה". מדרגה למטה הימנה – "חלק האגדה שבתלמוד הירושלמי, וכל מדרשי הרבות שהם כמו כן אגדת ארץ ישראל ומדרשי שוחר טוב, שבכולם האגדות הזרות מעט מזער, ורובם ככולם טובים נעימים" ... מדרגה שלישית – המדרשים המאוחרים, כגון פסיקתא רב כהנא, תנחומא ודומיהם. "מדרגה רביעית בערך אל האגדה הזרה אשר

106. פסחים לד, ע"ב.

107. סנהדרין כד, ע"א.

108. רש"י סנהדרין לה, ע"ב.

109. בבא מציעא לה, ע"ב. עיין ביצה לה, ע"א.

110. מדרש תהלים, ג, ג.

111. סוף נדה.

112. עיין דברי ר"ל גינצבורג, פירושים וחרושים בירושלמי, כרך א, מבוא, עמ' פו ואילך; ר"מ מרגליות, החילוקים שבין אנשי מזרח ואנשי ארץ ישראל, מבוא, ירושלים תרפ"ט.

עליה כל החרדה היא הגמרא הבבליה שלנו, שמלבד הרבה אגדות טובות ויקרות, אשר המאמין המשכיל בלב שמח יענדם עטרה לראשו, באו בה כמו כן סך לא מעט מהאגדות הזרות המחרידות את הלב לזרותם".¹¹³

דבר קטן הוויות דאביי ורבא

מקובל בעיני רוב החכמים, שלימוד ההלכה עיקר, ולימוד האגדה טפל. אלא שהאהבה מקלקלת את השורה, ולכן מעטים מן החכמים הכריעו את הכף לצד שכנגד, ונאמרו מאמרים בשבח האגדה, כאילו היא צפור נפשה של התורה.

כפי שהזכרנו למעלה, "דורשי רשומות אומרים: רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם? למוד הגדה, שמתוך כן אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומדבק בדרכיו". 'הכן בחוץ מלאכתך, ועתדה בשדה לך, אחר ובנית ביתך' (משלי כד, כז). פשוטו של מקרא: בתחילה הכן מלאכתך בחוץ והזמן לך בשדה די מחסורך, אחר זה בנה ביתך לשבת בו. כי אם לא תכין די מחסורך, לא תוכל שבת בית כי תהיה נודד ללחם. חז"ל מצאו בכתוב זה רמז לשלוש מעלות בתלמוד תורה שחייב אדם לעלות בהן. יש אומרים: "'הכן בחוץ מלאכתך' – זה משנה, 'ועתדה בשדה לך' – זה מדרש, 'אחר ובנית ביתך' – אלו הלכות". ברם יש אומרים: "'הכן בחוץ מלאכתך' – זה מדרש, 'ועתדה בשדה לך' – אלו הלכות, 'אחר ובנית ביתך' – אלו אגדות".¹¹⁴ הדעה הראשונה אומרת: תכלית תלמוד תורה לימוד ההלכות; הדעה השנייה אומרת: תכלית תלמוד תורה לימוד ההגדות.

דעה זו אף על פי שנדירה היא בין חכמי ישראל אינה דעת יחיד. מזמן לזמן אתה שומע שכמה מעלות בתלמוד תורה, ושתורת הסוד עולה על תורת ההלכה. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי "שלא הניח מקרא, משנה, תלמוד, הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלים וחמורים וגזירות שוות, תקופות וגימטריאות, שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים, משלות כוכסין, משלות שועלים. דבר גדול ודבר קטן". והסבירו בבבלי: "דבר גדול – מעשה מרכבה, דבר קטן – הוויות דאביי ורבא".¹¹⁵

הרמב"ם שפירש כי מעשה בראשית היא "חכמת הטבע", ומעשה מרכבה "חכמת

113. מורה נבוכי הזמן, מהרורת ש. ראבידוביץ, עמ' רנ.

114. תוספתא סוטה, מהרורת וילנא, פ"ז, יג.

115. סוכה כח, ע"א. עיין ריש מסכת אצילות: "וכל מי שהוא ירא שמים רודף אחר נסתרות ומעשה מרכבה, שהוא עיקר החכמה והדעת, שנאמר: 'ראשית חכמה יראת ה' (תהלים קיא, י)... ומגלין לו סודות נעלמות... כתיב: 'כבוד אלהים הסתר דבר' (משלי כה, ב), מלמד שדברי מעשה מרכבה